

ISTORIE

Ioan Stanomir (n. 13 mai 1973, Focșani) este profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. Printre volumele publicate se numără *Conștiința conservatoare: Preliminarii la un profil intelectual* (2004), *O lume dispărută: Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici* (coautor, alături de Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ion Manolescu, 2004), *Explorări în comunismul românesc* (coautor, alături de Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ion Manolescu, vol. I, II, III, 2004, 2005, 2008), *Spiritul conservator: De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga* (2008), *Despre sunete și memorie: Fragmente de istoria ideilor* (2009), *Apărarea libertății (1938–1947)* (2010), *Teodoreanu reloaded* (alături de Angelo Mitchievici, 2011), *Umbre pe pânza vremii: Secvențe de istorie intelectuală* (Humanitas, 2011), *Junimismul și pasiunea moderației* (Humanitas, 2013), *Sfinxul rus: Idei, identități și obsesii* (2015), *Comunism inc.* (alături de Angelo Mitchievici, Humanitas, 2016).

IOAN STANOMIR
RUSIA, 1917
SOARELE ÎNSÂNGERAT
Autocrație, revoluție și totalitarism

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andreea Niță
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Real

© HUMANITAS, 2017

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Stanomir, Ioan

Rusia, 1917: soarele însângerat: autocrație,
revoluție și totalitarism / Ioan Stanomir. –

București: Humanitas, 2017

ISBN 978-973-50-5886-9

94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30

PREFAȚĂ

Centenarul revoluțiilor ruse de la 1917 este ocazia de a medita la capacitatea utopiei de a fi agentul decisiv al schimbării în veacul XX. Ideea comunistă devine, odată cu 1917, elementul în funcție de care se înalță și se frâng destine, individuale și colective. Ea domină un întreg imaginar intelectual și modelează răspunsul dat la provocările cotidiene. 1917 este punctul de plecare al acestei mutații fără precedent.

1917 este un cataclism deopotrivă rus și european. În cursul acestui an extraordinar, Rusia face trecerea de la imperiu la primul stat comunist. 1917 este un moment de inflexiune în istoria Rusiei, dar și a lumii. Mai mult, poate, decât Marele Război, el este semnul intrării într-o nouă vârstă a istoriei.

Cartea de față nu se vrea a fi o istorie a Revoluției Ruse, nici a Rusiei sau a URSS. Ea reprezintă un modest efort de reflecție în marginea modului în care anul 1917 se înrădăcinează în tradiția rusă și în cea europeană, pe de o parte, și a manierei în care el stabilește precedentul instituind un nou regim politic cu vocație universală, pe de altă parte.

Trei termeni sunt centrali în paginile acestui volum: autocrația, teroarea și totalitarismul. Ei exprimă, fiecare

în felul său, relația privilegiată pe care anul 1917 o are cu tradiția, dar și cu viitorul. Ei reprezintă trei jaloane ce indică semnificația unică a experienței care începe acum, ducând totodată mai departe un patrimoniu de sensibilitate.

Autocrația este termenul care descrie fidel particularitatea Vechiului Regim rus. Statul rus dinainte de 1917 nu este un stat în accepțiunea occidentală a termenului, ci proprietatea unui despot care dispunea de supușii săi. Exercițiul constant al autocrației, în forme mai mult sau mai puțin occidentalizante, a prevenit apariția oricărei forme de reprezentare politică autentică. Decalajul dintre Rusia și Vest este generat de supraviețuirea până la 1917 a acestui mod de a governa.

Autocrația este ipostaza instituțională naturală a statului rus. Constantele sale sunt fixate acum: brutalitatea, suspiciunea, ostilitatea față de pluralism, refuzul de a accepta negocierea cu societatea. Iobăgia este factorul care a accentuat de-a lungul timpului violența autocrației. Dar acest sistem de organizare are darul de a fi determinat în Rusia condițiile speciale ce au dus la apariția unei caste intelectuale – intelighenția.

Paradoxul rus, începând cu finele veacului al XVIII-lea, rezidă în tensiunea dintre un stat opresiv și societatea care încearcă să se emancipeze de sub tutela sa. În acest proces, intelighenția joacă un rol privilegiat. Ea este un ordin secular, în accepțiunea dată de Sir Isaiah Berlin, un segment care se dedică până la capăt misiunii de a gândi refondarea ordinii politice. Radicalizarea ei este consecința alienării ei. Străină în raport cu statul și cu țărănimea, ea se implică total în acest proiect utopic.

Din acest aluat prometeic se ivesc bolșevicii, precum Lenin însuși. Esențială este încrederea în puterea ideilor

de a antrena schimbarea societății și a omului. Leninismul împinge marxismul până la ultimele sale consecințe. Marxismul devine marxism-leninism prin îmbibarea sa cu fondul de voluntarism al unei mișcări ce acționează în mediul sufocant al autocrației.

Pe această cale, Rusia Vechiului Regim este responsabilă și pentru definirea profilului radicalismului rus. Comunismul din Rusia va nega capacitatea social-democrației de a provoca schimbarea pe cale pașnică. Mentalul leninist este dat de conturul circumstanțelor ruse. Radicalizarea din Rusia va întrece în violență toate celelalte mișcări de stânga care îi sunt contemporane. Ea nu va fi 1789, ci 1793. Teroarea, nu constituția, este moștenirea franceză.

Colapsul autocrației în 1917 eliberează terenul pentru cel mai ambițios experiment cosmogonic al omenirii de până atunci. Leninismul recurge la teroare și edifică un regim profund diferit de toate celelalte de dinaintea sa: totalitarismul. Între teroare și totalitarism simbioza este previzibilă.

Cartea de față rămâne fidelă abordării ce privește totalitarismul ca pe o paradigmă validă de interpretare. Ea nu este un exercițiu „revizionist“, ci acceptă premisa că noutatea leninismului este dată de inovația regimului care face din dominația partidului unic temelia întregii ordini. Departe de a fi un element secundar, această opțiune explică și teroarea. Recursul la violență este instrumentul prin care are loc revoluționarea societății. Teroarea nu este un accident, ci parte din codul de practici al comunismului.

Totalitarismul, ca sistem de dominație al societății, este moștenirea pe care Lenin o lasă lui Stalin. Între cei doi continuitatea este dialectică, iar fondul leninismului

se regăsește în crimele lui Stalin. Transformarea URSS, în anii de domnie ai lui Stalin, este un proiect comunist. Democrațiile populare care apar în urma avansului sovietic de după 1945 sunt leniniste și staliniste în identitatea lor. Anul 1917 contaminează omenirea.

Totalitarismul, eliberat de componenta terorii, supraviețuiește ca monism ideologic și dominație partinică. Monopolul de care dispun comuniștii poate fi pus în cauză doar prin detașarea de comunism – este lecția anului 1989 în imperiul sovietic.

Prăbușirea URSS reprezintă eșecul aventurii prometeice care a conferit Rusiei, vreme de un secol, poziția de far al lumii de mâine. Dar prăbușirea URSS nu înseamnă și (re)inventarea libertății în Rusia. În mod simbolic, statul rus se remodelează ca o sinteză de țarism și de nostalgie sovietică. Acesta este putinismul ca sistem de opresiune internă și de agresiune externă.

Anul 1917 este spectrul care bântuie imaginarul modernității. Revenirea la utopie, în formele corecte politic ale progresismului, este expresia acestei continuități. Comunismul se metamorfozează, absorbit fiind de aspirațiile noilor radicali, și la un secol de la asaltul bolșevic el continuă să seducă și să orbească.

Autocrația, teroarea și totalitarismul sunt reperele ce definesc experiența rusă. Resurecția autocrației prin putinism atestă continuitatea unei idei despre stat și menirea sa, iar această idee exclude deliberat orice referință la libertatea politică. Societatea este în continuare prizoniera entităților care o stăpânește de secole.

I. IMPERIUL

Cu excepția lui 1789, nici un alt an nu egalează 1917 în ceea ce privește intensitatea paroxistică a semnificației sale. În doar câteva luni, Rusia a devenit un uriaș laborator, un vast spațiu în care un experiment teribil și prometeic avea să se înfăptuiască. Anul 1917 este un Ianus Bifrons. El privește nu doar spre viitor, ci și spre trecut. Drumul pe care îl parcurge Rusia de la imperiu la leninism este modelat de propriul ei trecut. Sentimentul iminenței unui cataclism fără precedent, sentiment pe care îl împărtășeau, în egală măsură, atâtia dintre membrii intelighenției și oficiali, avea să capete trup în 1917. În decursul acestui an, Rusia își manifesta chipul său stihial.

1917 este la fel de teluric și de imposibil de cuprins în concepte comode asemeni Rusiei înseși. În anul 1917 se strânge întregul potențial de violență pe care secolele de țarism îl stăviliseră, dar îl și încurajaseră. În romanul *Fata căpitanului*, Pușkin evoca memorabil această pulsiune a țărânimii ruse, imposibil de oprit și de domesticit, odată eliberată din chingile supunerii.

Revolta lui Pugaciov este semnul cel mai evident al cutremurului care poate veni, suficient de puternic cât să dărâme întreg edificiul ridicat pe pământul rus. Pugaciovul

lui Pușkin este fantasma care îi bântuie pe autocrați, cu furia unui duh rebel. Mai târziu, tinerii din universități vor avea, în ochii autorităților, același potențial mortal de subversiune. Ei sunt noii pugaciovii, cei care, educați fiind, aspiră să răstoarne ordinea țaristă, lăsând loc unui regat al egalității sociale. Diferența între vechii și noii pugaciovii ține de rafinament și de premeditare intelectuală. Leninismul este un avatar al acestei voințe ruse de distrugere, de ardere, de purificare.

Dincolo de pojghița Rusiei oficiale, ceva a ars încontinuu, un foc imposibil de stins, hrănit de materia unui univers mental radical diferit de cel al elitei nobiliare. Inteligenția rusă a avut ambiția de a coborî, spre a duce celor obidiți lumina care să-i elibereze. În forme variate, populiștii și marxiștii au avut o pasiune comună pentru modelarea acestui material amorf venerat ca inspirație a viitorului. Cuvântul avea să scoată la iveală potențialul de revoltă zăgăzuit, avea să facă simțită puterea celor pe care țarismul îi încătușa. Mesianismul rus este inextricabil legat de venerarea poporului, dar și de aroganța cu care intelectualul iluminat îi privește pe cei destinați eliberării. Raționalismul, în accepțiunea dată de Michael Oakeshott, este parte din portretul-robot al acestor prometei.¹

Anul 1917 nu poate fi privit decât ca parte din această cruntă istorie rusă, în care se amestecă, în egală măsură, autocrați și revoltați. Între stat și cei care îl atacă, lupta este implacabilă și sângeroasă. Educația acestei înfruntări lasă urme profunde în imaginarul rus. Pe de o parte, supunerea datorată stăpânului, pe de altă parte, neîncre-

---

1. Conceptul de „raționalism“ este dezvoltat în eseu „Rationalism in politics“ din Michael Oakeshott, *Rationalism in politics and other essays*, Methuen & Co. Ltd, London, 1962.

derea funciară a țărănimii în statul pe care îl socote drept inamicul cu care se poate încheia un armistițiu, dar niciodată pacea. Compromisul nu este agreat de nici unul dintre actorii acestei tragedii: nu este pe placul autocratului ce își consideră dominația un drept divin și nici pe placul intelighenției radicale și prometeice. Țărănimea, de asemenea, respinge compromisul, căci aspiră să ia în stăpânire un pământ la care râvnește cu sete – o sete cu adevărat insațiabilă.

Din această înclinație generalizată spre intransigență se naște și anul 1917. El nu este repetiția anului 1905. De această dată, lucrurile vor merge mai departe, și nici un obstacol nu se va mai ridica în calea apelor învolburate ale Rusiei. 1917 este mai întâi Februarie, este anul în care statul imperial se prăbușește, spre a nu se mai ridica niciodată. Eliminarea însemnelor imperiale apare ca reflexul dramatic al dezvrăjirii. Odată cu înlăturarea aurei sale de maiestate mistică, autocrația nu mai poate rezista. Este ca și cum în fața lui Pugaciov n-ar mai sta nimic, iar calea ar fi deschisă, fără ca nimeni să se mai ridice pentru a apăra ordinea care își serbase la 1913 tridentenarul.

În *Garda Albă*, Bulgakov a surprins agonia acestei lumi. Tinerii ofițeri pe care Hatmanatul îi sacrifică în mod cinic sunt elevii liceelor străjuite de statuile țărilor. Misiunea lor nu mai are, odată cu anul 1917, nici un rost: ei nu mai aparțin nimănui, ei sunt orfanii pe care Ucraina de operetă a protectoratului german îi livrează morții, fără ezitare. Frații Turbin sunt aruncați în această lume care a încetat să mai aibă ordine și sens pentru ei. Casa lor este cel din urmă reper în acest cosmos descentrat.

Anul 1917 este și un an al genezei – este anul în care o sectă subterană și gnostică ajunge să cucerească puterea, culegând roadele unui război care a secătuit Rusia.

Geneza stă sub semnul leninismului, iar leninismul stă sub semnul inteligenței prometeice. Bolșevicii sunt animați de această încredere fără margini în capacitatea rațiunii partinice de a elibera, de a schimba, de a mântui. Amoralismul lor este dialectic. Suspendarea reperelor morale tradiționale nu este un accident, nu este un capriciu, nu este expresia unui gest gratuit. Ordinea etică a vechii omeniri este pur și simplu irelevantă și învechită: abandonarea ei este actul suprem de curaj care le acordă legitimitate politică. Educația în clandestinitate și memoria represiunii țariste îi pregătește pentru acest salt copernican. Ei sunt oamenii noi, cei care anunță sosirea altei omeniri – iar promisiunea lor trebuie luată în serios.

Două romane, diferite în ton și scriitură, captează acest sunet viitor al anului 1917. *Demonii* lui Dostoievski reprezintă oglinda în care se proiectează omenirea subterană, luminată de astrul lui Neceaev. Plămada din care se frământă conspiratorii îi este familiară scriitorului, ucenic în cercul lui Petrașevski. Ideile au pentru acești iluminați o acuitate senzorială. Nebunia lui Șigaliiov este semnul încrederii nestrămutate în idee și în potențialul ei de a îndruma spre fericire. Profetismul reacționar al lui Dostoievski se dovedește literalmente vizionar. Șigaliivismul este una cu trunchiul bolșevic. Octombrie 1917 înseamnă victoria lui Șigaliiov.

Romanul lui Andrei Belii, *Petersburg*, realizează portretul noneuclidian al unei Rusii ieșite din țâțâni. Raționalitatea se pierde în acest univers populat de creaturi bizare, al căror intelect și sensibilitate se supun unei alte geometrii. Rusia lui Belii este un vulcan care stă să erupă, este un domeniu minat și terifiant, un imperiu al umbrelor care nu mai poate fi guvernat. Asasini, revoluționari și oficiali ai imperiului se îndreaptă către sfârșit ca niște

CUPRINS

Prefață	5
---------------	---

I. IMPERIUL

1917	11
Autocrația	16
Statuia de pe Neva	21
Potemkiniada	27
Anul 1812	33
<i>Sfinxul</i>	34
<i>Decembriștii</i>	37
Nordul și celălalt țărm	43
<i>Cetatea din Nord</i>	43
<i>Intelighenția</i>	47
<i>Herzen: dincolo de graniță</i>	52
Cotitura	57
<i>Reformele</i>	57
<i>Părinți și copii</i>	61
<i>Șigaliov și ai săi</i>	66
<i>Crucișătorul Potemkin</i>	71
<i>Uraganul</i>	74

II. ZORI ROȘII

Ultimele zile ale omenirii	81
Februarie	86
<i>Revoluție!</i>	86

222 CUPRINS

<i>Deriva</i>	89
Ce-i de făcut?	92
<i>Marxistul</i>	93
<i>Revoluționar și membru al inteligenței</i>	96
<i>Statul și revoluția</i>	99
Octombrie	108
<i>Istoria în marș</i>	108
<i>Angrenajul</i>	111
<i>Teroarea</i>	114
<i>Totalitarismul</i>	117
<i>Mutații</i>	121
<i>Internaționala!</i>	124
<i>Exilul</i>	127
Sub călcâiul de oțel	129
<i>Cetatea de foc</i>	130
<i>Viitorul din trupuri de oameni</i>	134
<i>Manuscrisele nu ard</i>	139
<i>Spre Kremlin</i>	144
<i>Zero și infinitul</i>	148
<i>Kolîma</i>	152
<i>Katyń</i>	155
<i>Flamura roșie flutură peste omenire</i>	158
Mausoleul	165
<i>Primăvara înșelătoare</i>	167
<i>Încremenirea</i>	173
<i>Largo desolato</i>	182
Comunismul – un epitaf	188

ÎN LOC DE EPILOG

Putin la Kremlin	197
Autocracy inc.	201
Cronologie, 1904–1924	211